

Müslüman Düşüncesinde İsa'nın Dünyaya İniş Paradigması

Erkan YAR*

ABSTRACT

Some Muslim theological schools accept that The Jesus raised beside God after his death. But there are some different thoughts about this raising (raf') of Jesus. Some of them say that Jesus raised with his own soul while others say that he raised both with his soul and body. On the other hand, they believe that Jesus will be sent to the world for the second time. This bringing down to the world will be as the token of the Day of Resurrection. They accepted this opinion from the effect of the previous cultures not from their holy book. According to our idea there is no any token for the Day of Resurrection in the Quran. Quran says that Jesus is a prophet of God and he died just like the other kind of human beings and prophets. In this article, we dealt with the ideas of Muslim Theological Schools about the raising and bringing down of Jesus.

Keywords: Jesus, The tokens of The Day of Resurrection, The raising of Jesus.

Müslüman düşüncesinde yer alan İsa'nın dünyaya iniş (nuzûl) anlayışı, kelim, tefsir, hadis ve dinler tarihi gibi dini ilimlerin konusunu oluştur-

* *Yrd.Doç.Dr.*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelim Anabilimdalı. e-mail: erkan-yar@firat.edu.tr.

makla birlikte, bilgi sosyolojisi ve psikoloji gibi beşeri ilimlerin konusunu da oluşturur. Dinsel ilimlerden kelim ilminin, akaidin yakini temellerini araştırması bakımından İsa'nın inişinin bir inanç ilkesi haline nasıl dönüştüğünü; tefsir ilminin, dinsel metinlerin kişisel ve toplumsal çıkarlar uğruna nasıl kullanıldığını; hadis ilminin, bu çıkarların temini için peygamber adına ortaya atılan sözlerin doğruluk derecesini ve dinler tarihinin de, bu düşüncenin oluşmasına etki eden diğer dinlerdeki inanışları ve verileri, etkilenme nedenlerini belirlemesi mümkündür. Bu düşüncenin toplumlarda kabul görmesinin nedenlerinin araştırılması, insanda bilginin ortaya çıkışı ve benimsenmesinin arka planında yer alan psiko-sosyal nedenleri inceleyen bilgi sosyolojisinin konusudur. Müslüman toplumlarda bilgi sosyolojisi bağımsız bir disiplin olarak gelişmediğinden, bu paradigma bu ilmin verilerine göre incelenmemiştir. Çeşitli toplumlarda "mehdi" ve "mesih" olarak ortaya çıkan ve bu iddiada bulunan kişilerin iddialarının ve kabullerinin araştırılması ve nedenlerinin ortaya konması, insan davranışlarını inceleyen psikolojinin konusu da oluşturur. Günümüz teolojisi açısından bizi ilgilendiren, bütün bu olgulara zemin hazırlayan tarihsel anlamdaki dinsel dinamikler ve çeşitli din ve mezheplere sonradan ilave edilen mitolojilerin nasıl birer inanç ilkesi haline dönüştüğüdür.

İsa'nın inışı teorisinin dini ilimler açısından incelenmesi, insanî ilimler açısından incelenmesine oranla daha büyük öneme sahiptir. Psikolojik veya sosyolojik olarak ortaya çıkan bir olgu veya düşüncede, kişinin kültürel değerlerinin etkisi vardır ki, din bu kültürün en etkin öğesidir. Bununla birlikte, bu paradigmanın ortaya çıkışı, temelde dinsel yorum ve düşüncelere dayanmaktadır. Bir düşünce veya olgunun dinsel kabul edilmesinde iki çeşit insani tavrın olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi; bir dini benimseyen insanların, bir-fikri önceden kabul ettikleri dinin kutsal kitabında açıkça var olduğu veya yorum yoluyla kutsal kitaba dayandığı için benimsemeleridir. Bu durumda dinsel bir düşüncenin varlığı, o düşüncenin kabulünden öncedir ve o düşünce kutsal naslarda var olduğu için benimsenmiş olmaktadır. Bu tavırda belirleyici unsur, dinsel metinler ve bu metinlerin yorumlarıdır. İkincisi ise; bireysel anlamda zihinsel ikna oluşluğu sağlamak ve sosyal anlamda bu fikri diğerlerine karşı ikna edici bir tarzda kullanmak için, dinsel metinlerde önceden kabul edilen bir düşünceye ait çeşitli argümanlar bulmaya çalışmak veya en azından bu metinleri o düşünce lehinde yorumlama tavrıdır. Bu tavırda ise, sonradan dinselleştirilen

bir düşüncenin kabulü, o düşüncenin dinsel metinlerinde varlığından önce gelmektedir. Burada da belirleyici unsur, toplumsal ve bireysel kültürdür. Birincisine göre ikincisi daha tehlikeli ve dinsel açıdan daha büyük bir anlama sorunu oluşturmaktadır. İşte, İsa'nın dünyaya inişi düşüncesinin durumu budur.¹

İsa'nın dünyaya inişi düşüncesinin arka planında yer alan bireysel ve toplumsal bilinç hakkında varsayımlarda bulunmak, bu fikrin bir doktrin olarak nasıl biçimlendirildiğinin ortaya konması ile mümkün olur. Bununla birlikte, herhangi bir düşüncenin argümanları –nakli ve akli- açısından tutarlılığı ve düşüncenin oluşmasına etki eden anlama sorunlarını kritik etmek gerekmektedir. Bu nedenle, ilk olarak, bu düşüncenin Müslüman düşüncesinde nasıl biçimlendiğini ortaya koyacak ve daha sonra da bu öğretilerin Kur'an bütünlüğü açısından analizlerini yapacağız. Müslüman düşüncesinde yer alan İsa'nın dünyaya inişi paradigmasının, temel olarak şu noktalarda odaklaştığını görmekteyiz:

1. Kıyamet Alametlerinden Biri Olarak İsa'nın Dünyaya İnişi

İsa'nın dünyaya inişi (nüzul) fikri, geleneksel düşünce içerisinde kıyamet alametlerinden biri olarak yer alır. Bu tasavvur açısından kıyamet/saat gerçekleşmeden önce bir takım alametler ortaya çıkacaktır, ki bunlar büyük ve küçük alametler olarak kategorize edilmiştir. Geleneğin kıyamet alametleri hakkındaki anlayışını kritik eden Hasan Hanefi, “geleneğin kıyamet anlayışlarının üç kategoride toplanabilir. Bunlar da, hayr ve şer çatışması, tabiat kanunlarının bozulması ve teklifin son bulmasıdır”²

1 Geleneksel İslam alimleri, İsa'nın inişi fikrinin İslam öncesi kültürlerde var olmasını önemsemiyor gözükmektedirler. Onlar açısından önemli olan bir düşüncenin kaynağı veya argümanlarının güvenilirliği değil, o fikrin kendi din anlayışı açısından bir değer ifade etmesidir. Bu değer de, İsa'nın hangi gerçekçe ile olursa olsun, inişinin İslam'ı ve onun ilkelerini yüceltici rol oynadığıdır. Bununla birlikte çağdaş yazarlar, bir fikrin İslamî olmasıyla o fikrin İslam'ın kutsal kitabına dayanması arasında ilişki kurduklarından, mesih (kurtarıcı) fikrinin İslam öncesi kültürlerin etkisiyle ortaya çıktığı noktasında aynı fikirdedirler. Örneğin bkz. Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1983, 117-129; Fırlı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1986, 247-250; Mehdi fikrinin İslam öncesi kültürlerde varlığı ve fonksiyonu için bkz. Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Sam-sun 1997.

2 Hanefi, Hasan, *Mine'l-Akide İla's-Savra*, Mektebet'u Medbûli, trs, 4/529.

demektedir. Geleneğin kıyamet alametleri hakkındaki yaklaşımlarından olan tabiat kanunlarının bozulması ve teklifin son bulması hakkındaki çeşitli belirlemeler Kur'an'da yer almasına rağmen, dünyanın sonunda gerçekleşecek hayır-şer çatışması ve bu bağlamda toplumsal bilincin ürettiği çeşitli anlayışlar yer almamaktadır. Kıyamet alametleri teorisi içerisinde kıyametin büyük alametlerini belirleyen ve kanıtlayan bir argüman olarak, kıyamet alametlerinin on tañe olduğunu bildiren rivayet kullanılmaktadır. Bu rivayete göre Peygamber; "Kıyametten önce şu on şeyi görmeyinceye kadar kıyamet kopmaz. Bunlar da; duhan, Deccal, dâbbe, güneşin batıdan doğması, Meryem oğlu İsa'nın inişi, Ye'cuc ve Me'cuc ve üç batış. Bu üç batış da biri doğuda, biri batıda ve biri de Arap yarımadasındadır"³ buyurmuştur. Hadis olarak rivayet edilen bu ifadelerde, insanın kendisi ve evrenin geleceği hakkında çeşitli varsayımlar ürettiği görülmektedir. İnsanın, evren ve kendi geleceği hakkında teoriler ve varsayımlar üretmesi, onun nitelikleri –ki bu nitelikler arasında onun bilgi edinme isteği vardır- dikkate alındığında tuhaf karşılanmamalıdır. İnsan, geçmiş hakkında bilgi sahibi olmak ve geleceğini bilmek isteyen bir varlıktır. Nitekim, kıyametin mahiyeti ve zamanı hakkında bilgi edinmek için Peygamber'e sorulan sorular, insanın bu niteliğine işaret eder.⁴ Fakat söz konusu rivayette ortaya çıktığı şekilde insanın kendi geleceğini belirleme isteği, onun kendi geleceğini veya daha genel bir ifade ile evrenin geleceğini belirleme konumunda olmaması itibarıyla tutarlı değildir. Çünkü ahiret, insan cinsinin geleceği hakkında bir teori olarak evrenin geleceği ile ilişkilidir. Bir varlık üzerinde tasarrufta bulunmak, o varlık üzerinde mutlak egemenliğe ve güce sahip olmayı gerektirir. Bu niteliklere sahip varlık Allah olduğundan, insanın geleceğini belirleme yetkisine sahip varlık da O'dur. İnsan ise, kendi egemenliği alanında fiil işleme yetkinliğine sahip bir varlıktır. İnsanın ve evrenin bu nitelikleri dikkate alındığında, bu varlıkların geleceğine ait belirlemelerin, ilahî iradeye ait olduğu ortaya çıkmaktadır.

3 Bu hadisin delil kullanılmasıyla kıyamet alametlerinin tasnif edildiği eserler için bkz. Taftâzânî, Sa'duddîn, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, Kahire, 1988, 110; Ebu'l-İz, Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Tahâviyye fi Akideti's-Selefiyye*, thk. Ahmet Muhammed Şâkir, Kahire, trs, 430; Harputi, Abdullatif Lütüfî, *Tenkihu'l-Kelam fi Akâid'i Ehli'l-İslam*, İstanbul, h.1330, 351.

4 *A'râf* 7/187; *Ahzâb* 33/34; *Naziât* 79/42.

Kıyamet alametleri hakkındaki teoriler, bazı ilk dönem kelim kitaplarında yer almaz.⁵ Sonraki kelim kitaplarında ise, kıyamet alametleri hakkındaki teorilere çok fazla yer verildiği ve çeşitli belirlemelerde bulunduğu görülmektedir.⁶ Bununla birlikte, bu teoriler ve alametleri konu alan başlı başına eserler de mevcuttur. Kıyamet alametlerinin kelim kitaplarında çok fazla işlenmesi ve bu konuyla ilgili başlı başına eserler tasnif edilmesi, kıyamet alametleri hakkındaki belirlemelerin, bireysel ve toplumsal ölçekte önemsendiğine işaret eder. Kelamcıların, bu tavırlarıyla, yazılı ve sözlü kültür ile insan zihninde ve bilincinde kıyameti canlı tutmayı amaçlamış olmaları da mümkündür. Bu amaç, en genel anlamda insanı iyi şeyler (salih amel) yapmaya teşvik etmektir. Eserlerinde, kıyamet alametleri ile ilgili bilgilere ve rivayetlere yer veren bazı kelamcılar, bu konuyu incelerken “kıyamet şartları”⁷ ifadesini kullanırken, diğer bazıları “kıyamet alametleri”⁸ ifadesini kullanırlar. Konuyu ‘kıyametin /saat şartları’ ifadesi ile başlıklandıran bazı eserlerin şerhlerinde, “şari” kavramının “alame” olarak şerh edildiği görülmektedir.⁹ Bu durum, bu konu ister ‘kıyametin şartları’ ve isterse ‘kıyamet alametleri’ olarak isimlendirilsin, bakış açısının değişiklik arz etmediğini göstermektedir. Kıyametin küçük alametleri olarak ifade edilen olaylara bakıldığında, kıyamet alametleri hakkındaki teorilerin, toplumda istenmeyen davranışları engellemek için oluşturulduğu izlenimini vermektedir. Bu durumda, bir şeyin kıyametin alameti olması

5 Örneğin bkz. Eşari, Ebu'l-Hasan, *el-İbâne An Usuli'd-Diyâne*, Beyrut, 1991; Neseî, Ebu'l-Muîn, *et-Temhid fi Usûli'd-Dîn*, (thk. Abdullhayy Kâbil), Kahire, 1987.

6 Örneğin bkz. Harputi, *Tenkîh*, 349-360.

7 Bu konuyu “kıyamet şartları” şeklinde ele alan eserler için bkz. Taftâzânî, *Şerh*, 110; Ebu'l-İz, *Şerhu'l-Tahâviyye*, 430.

8 Ebu Hanife, bu konuyu “kıyamet alametleri” olarak isimlendirir ve ona göre, “Deccâl'in, Ye'cüc ve Me'cüc'ün çıkması, güneşin batıdan doğması, İsa'nın gökten inmesi ve sahih haberlerde varid olan kıyamet günündeki diğer alametler hakktır.” Bkz. Ebu Hanife, Numân b. Sâbit, *el-Fıkhu'l-Ekber*, “İmamı Azam'ın Beş Eseri” adlı kitabın içerisinde, Trc: Mustafa Öz, İstanbul, 1992, 77; Aynı şekilde bkz. Atay, Hüseyin, *İslam'ın İnanç Esasları*, Ankara 1992, 204-6.

9 Taftâzânî, Neseî Akâidi'ne yazdığı şerhte, şart kelimesini alame olarak şerh eder. Taftâzânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Neseîyye*, 110; Aynı şekilde bkz. İsfehani, Ebu'l Kasım el-Hüseyin b. Muhammed el-Fadl er-Rağîb, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986, 379; Zemahşeri, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakaik'i Ğavâmidî'l-Tenzil ve Uyûnu'l-Ekâvili fi Vucûhi't-Te'vil*, Kahire, 1986, 4/323; Yazır, Elmalı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1979, 6/4388; Razi, Fahrüddin Muhammed, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Mısır, h.120, 28/60.

ile, o eylemin kötülük derecesi arsında ilişki kurulmaktadır.¹⁰ Bu anlayış doğru kabul edilecek olsa, her zaman ve mekanda kıyametin küçük alametlerine rastlanılması mümkündür.

Kıyamet alametleri teorisi çeşitli düşünce ekollerinde kabul görmesine rağmen, Kur'an'da yer almaz. Kur'an, geleneğin kıyamet alametleri olarak betimlediği teoriler yerine, "kıyamet şartları"ndan bahseder. Burada "şart" ve "alamet" arasındaki ayrım, probleme bakışımızın odak noktasını oluşturacaktır, ki bu ayrım gelenekte oluşan kıyamet alametleri teorisini kritik etmek ve bu konuda düşünce geliştirmek açısından da önemlidir. Lügat ve tanın kitapları yazarları, şart kelimesini alamet olarak ifade etmekte ve buna "kıyamet şartları" ve "namazın şartları" şeklindeki kullanımları örnek vermektedirler.¹¹ Halbuki alamet; "bir şeyin bir şeye bağlanmasıdır, ki birincisi var olduğunda ikincisi de var olur."¹² Örneğin, dumanın varlığı ateşin varlığının alametidir. Şart ise; "bir hükmün varlığının işareti olan, ancak o hükmün ne varlığı ve ne de gerekli olması ile ilgisi bulunmayan şey"¹³ anlamındadır. Bu tanımlarda görüldüğü üzere, şart ve alamet arasında hükmün gerçekleşmesi ile ilişki olma yönünden fark vardır. Bu açıdan bakıldığında, kıyamet ile ilgili bir teori için 'kıyamet şartları' ifadesi tutarlı bir isimlendirme ve anlayış olmakta; 'Kıyamet alametleri' ifadesi ise, kıyametin vaktinin insan tarafından bilinmezliği dolayısıyla yanlış bir ifade olmaktadır.

10 Kıyametin küçük alametlerinin yer aldığı hadislerle göre bu alametler; ilmin kalkması, cehaletin yayılması, şarabın çok içilmesi, zinanın yaygınlaşması, erkeklerin azalıp kadınların çoğalması öyle ki elli kadına bir erkeğin düşmesi gibi olgulardır. Bu alametlerin yer aldığı hadisler için bkz. Buhari, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. İbn Muğire, *Sahih*, Kitabu'l-İmân, 21, Kitabu'n-Nikâh, 110, Kitabu'l-Hudûd, 110, İstanbul, 1992; Aynı şekilde tefsirlerde de bu hadisler kıyametin küçük alametlerinin kanıtı olarak kullanılmaktadır. Örneğin bkz. Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 4/323.

11 Curcânî, Ali b. Muhammed, *Kitâbu'l-Ta'rifât*, Mısır, trs. 125; "Sebeup ve şart arasında fark vardır. Sebeup; sebeplinin var olmak için kendisine ihtiyaç duyduğu fakat varlığının devamı için kendisine ihtiyaç duymadığı şeydir. Şart ise; şartlının hem var olmak ve hem de varlığının devamı için ihtiyaç duyduğu şeydir." Askerî, Ebu Hilâl, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, thk. Hüsâmüddin el-Kudsî, Beyrut, trs., 54.

12 Curcânî, *Ta'rifât*, 125; Alamet ve delalet arasında da fark vardır. Delalet; Alemin yaratıcısının delili olması gibi, herkesin delil getirmesi mümkün olan şeydir. Alamet ise, düşünen her insanın değil de onu alamet koyanın veya bu bilgiye sahip olanın bildiği şeydir. Bkz. Askerî, *el-Furûk*, 54

13 Şart; hüküm varlığı kendi varlığına dayanan, kendisinin yokluğundan hüküm de yok olması gereken bir niteliktir. Allaf, Abdulvehhab, *İslam Hukuk Felsefesi*, Trc. Hüseyin Atay, Ankara, 1985, 305.

Kur'an, geleneğin betimlediği kıyamet alametleri teorisi yerine, kıyamet şartından ve kıyametin kopması anında gerçekleşecek fiziki olaylardan ve özellikle de insanın fiziki ve sosyal olaylar karşısındaki tavırlarından bahseder. İnsanın kıyamet anındaki olaylar karşısındaki tavırlarından bahsedilmesi, insanı iyi fiiller işlemeye yönlendirmek ve kıyamet anı gelmeden önce onu uyarmak içindir. Kur'an'ın bildirdiğine göre, kıyametin şartı vahyin kendisine ulaştığı son elçi olarak Hz. Muhammed'in insanlar arasından seçilmesi ve peygamber olarak görevlendirilmesidir. Onun elçi olarak seçilmesi ile birlikte vahiy tamamlanmış ve gerek kendi asrındaki ve gerekse bu asırdan sonra yaşayacak insanlar, kendi fiillerinden sorgulanmaları için gerekli olan ilkelerin varlığı hakkında tümüyle bilgi sahibi olmuşlardır. "*Onlar kıyametin ansızın gelip çatmasını mı bekliyorlar? Şüphesiz onun şartları belirlemiştir. Kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar*"¹⁴ ayetinde, kıyametten önce gerçekleşmesi gerekli olayları ifade için, 'şart' kelimesi kullanılmıştır. Bu anlatımda kıyametin ansızın geleceğinin belirtilmesiyle, kıyamet kesin olarak gerçekleşeceği noktasında bilgi verilmesi fakat zamanı konusunda önceden bilgi verilmemesi kast edilmektedir. Nitekim diğer ayetlerde de, kıyametin vaktinin Allah katında olduğu ve kimsenin onun bilgisine önceden sahip olamayacağı bildirilmektedir.¹⁵ Bu bağlamda Kur'an, insanların kıyametin gerçekleşeceği zaman hakkında sordukları sorulara cevap vermemiştir. Çünkü, Kur'an'ın kıyametin vakti hakkında önceden bilgi vermesi, insan için iki açıdan olumsuzluktur. Birincisi; insan, hakediş (istihkak) kanunlarının geçerliliği dolayısıyla, dünyanın kurulu düzeninin devam ettiği son ana kadar fiillerinden sorumludur. Kıyametin zamanı hakkında önceden bilgi verilmesi, bu kanunları geçersiz kılar. İkincisi ise; insanın yaratılışında var olan bazı nitelikleri dolayısıyla eylemlerini biçimlendirmede sorumsuz davranabilmektedir. Kıyametin zamanı hakkında önceden bilgi verilmemesi, insanın her an kıyamete hazır olmasını sağlayacaktır.

Kıyametin şartlarının gerçekleştiğini bildiren söz konusu ayette ifade edilen 'kıyamet şartları' hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmektedir. Süleyman Ateş, 'saat' kelimesinin kıyameti değil de, kafirlere incek olan azabı ifade ettiğini belirterek, "bu ayette haber verilen eşrât, ileride vuku bulacak

14 Muhammed 47/18.

15 Lukmân 31/34; Nâziât 79/42.

kıyamet alametleri değil, peygamberin kendi zamanında vuku bulan şeylerdir”¹⁶ demektedir. Fakat, bu ayetteki saat kelimesini kafirlere inecek azap şeklinde tefsir etmek için elimizde herhangi bir kanıt mevcut değildir. Aksine, bu kelimenin Kur’an bütünlüğü içerisinde müddet, ölüm anı gibi anlamlarının yanında, ‘kıyamet’ anlamında kullanıldığını görmekteyiz.¹⁷ Dolayısıyla bu anlatımda yer alan kıyamet şartları (eşrât) ile, Hz. Muhammed’in son peygamber olarak gönderilmesi ve Kur’an’ın da Allah’ın insan cinsine gönderdiği şon ilahî kitap olarak kıyamet ve insanın geleceği hakkında çeşitli bilgileri içermesi ifade edilmiş olabilir.

2. Hayr-Şer Çatışması ve İsa’nın İnişiyle Hayrın Şerre Üstünlüğü

Geleneğin kıyamet alametlerini formüle edişinde, hayır-şer çatışması geniş yer tutar. Hasan Hanefi, geleneğin kıyamet alametleri anlayışında ortaya çıkan hayr ve şer çatışmasına, İsa’nın inişi ve Deccal ile çatışmasına ilaveten, Ye’cüc ve Me’cüc’ün savaşı, dabbenin ortaya çıkışı gibi teorileri de zikreder.¹⁸ Bununla birlikte, İsa’nın dönüşü fikri içerisinde en etkin anlatım, İsa’nın dünyaya yeniden indikten sonra, hayrın temsilcisi olarak şerre üstün gelmesi ve Hz. Muhammed’in dinine tabi olmasıdır. Hayr-şer çatışmasının ortaya çıkması ve hayrın şerre üstün gelmesi, zıtlar kuramı açısından bakıldığında tutarlıdır. Zıt karakterli iki olgudan birinin var olması diğerinin de var olmasını gerekli kılar. Çünkü, iki zıt olgudan birinin var olmaması diğerini anlamsız ve geçersiz kılar. Kur’an’da da pek çok olgu, zıtları ile birlikte yer almaktadır. İsa’nın dünyaya inişi ile ilgili teorilerde, İsa iyiliği (hayr) ve Deccal ise kötülüğü (şer) isteyen ve bunun gerçekleşmesi için mücadele eden konumundadır. Bu teori içerisinde Deccal, dünyanın sonuna doğru ortaya çıkacak, önce peygamberliğini iddia edecek ve kendisinden olağandışı olaylar ve istidraclar ortaya çıkacak, sonra ilahlığını iddia edecek ve İsa’nın yer-yüzüne inmesinden sonra İsa tarafından öldürülecektir.¹⁹

Dünyanın sonuna doğru kötülüğü yaymak için Deccal’in çıkması, İsa’nın inişi hakkındaki teorilerde olduğu gibi dinsel kanıt ve gerekçelerden

16 Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989, 8/429.

17 *Hicr* 15/85; *Kehf* 18/21 vd. Saat kelimesinin Kur’an’da kullanımlarının tahlili için bkz. Atay, *age*, 204-6.

18 Hanefi, *Mine’l-Akide*, 4/529-546; Atay, *age*, 209-14.

19 Aliyyu’l-Kârî, *Şerh’u Kitâbi’l-Fıkhi’l-Ekber*, Beyrut, 1984, 167; Harputi, *age*, 352-3.

yoksundur. Kötülük, insana ait bir davranış olarak her zaman mevcuttur. Deccal'in önce peygamberliğini iddia ederek olağandışı olaylar ortaya koyması ve sonra da ilahlık iddiasında bulunmasının, insanlar için bir imtihan aracı olduğu ifade edilmektedir.²⁰ İnsanların, bütün fiilleriyle ilişkili olarak sınanımları, ilahî mesaj içerisinde açık bir şekilde yer almakta ve hatta insanın yaratılış amacının fiillerinden ötürü sınanmak olduğu ifade edilmektedir. Fakat insan, Allah'ın belirlediği emir ve yasaklar, yani insanın bunlara karşı tavırları gibi insan yaşamının her anındaki fiilleri ile sınanmaktadır. Dolayısıyla, Deccal gibi ilave kötülüklerde insanın sınanması anlamsız olmaktadır. Geleniğin bu gibi imtihan araçlarının belirlemesinde, Kur'an'ın önceki ümmetlerin çeşitli şekillerde sınanımlarına dair anlatımlarının etkili olduğu söylenebilir. İsa'nın dünyaya inişini kötülükle mücadele olarak gerekçelendirilmesi de, inanan insanda devamlı olarak şer ile çatışma tavrını geliştirmek olması muhtemeldir.

3. İsa'nın İniş İncancının Argümanları Açısından Tahlili

İsa'nın inişi öğretisi, onun ref'i öğretisine dayanmakta ve bu anlayışa uygun olarak biçimlenmektedir. Kur'an'da açık olarak yer aldığı şekliyle İsa'nın düşmanları tarafından öldürülmediği ve ref' edildiği fikri, Müslümanlar arasında farklı şekillerde kabul edilmiştir. Bu öğretilerdeki ayrışma noktaları, bu yükseltilmenin mahiyetinde, yani ref'in maddi veya manevi oluşunda ve ref'i maddi olarak kabul edenler açısından da ref'in ruhen veya ruh ve beden birlikteliği ile olmasındadır. Kur'an, "*Onu ne öldürdüler ve ne de astılar. Fakat onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilafa düşenler; onun hakkında tam bir karasızlık içindedirler. Bu hususta zanna uymak dışında, hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır.*"²¹ ifadesiyle, İsa'nın Yahudiler tarafından kesin olarak öldürülmediği açıklamaktadır. Bu anlatımların, İsa'nın iniş anlayışından soyutlanarak yorumlanması durumunda, İsa'nın ölümünün varlıksal açıdan tahlilini içermediği görülecektir. Müfessirlerin ço-

20 Harputi, bunun Musa'nın kavminin buzağı ile sınanması gibi bir sınama olduğunu belirtir. Harputi, *age*, 353.

21 *Nisa* 4/157-158; Bir diğer ayette de "Allah buyurmuştu ki, Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni inkar edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kafirlerden üstün kılacağım" buyurulmaktadır. *Âl-u İmrân* 3/55.

ğunluğunun genel kanaati açısından, İsa'nın ref'i, beden ve ruh ile gerçekleşen bir yükseltilmedir.²² Kur'an'ın, İsa'nın düşmanları tarafından öldürülmediği fakat yükseltildiğine dair vurgusu, İsa'nın ölümünün diğer insanların ve hatta diğer peygamberlerin ölümlerinden farklı olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. İsa'nın organizma bütünlüğünün dağılarak toprak olması ve onun yeniden diriltileceği ahiret gününe kadar yokluğu anlamında ölmesi, iki şekilde kanıtlanabilir. Birincisi, her insanın, Allah tarafından yaratılan insan cinsine ait ölüm kanunlarına uygun olarak yok olmasıdır. Bu ilke, İsa'nın da insan cinsinin bir bireyi olarak aynı yasalara göre ölmesini ifade eder. Bu yasa açısından da ölüm, insanın organizma bütünlüğünün dağılarak yok olmasıdır. İkincisi ise, “*Ey İsa! Seni öldürüp katıma yükselteceğim ve seni kafirlerden temizleyeceğim*” ifadesindeki ‘teveffa’ kelimesinin ölüm olgusunu ifade etmesidir. Nitekim bu kavram, bu ayetin dışındaki pek çok anlatımda da “ölümü” ifade etmektedir.²³ Dolayısıyla bu anlatım, İsa'nın varlıksal açıdan durumu hakkında müfessirlerin çoğunluğunun kabul ettiği düşünceleri geçersiz kılmaktadır.

Kur'an'ın, hem Allah'ın İsa'yı yükselteceğine ve hem de onun yükseltildiği gerçeğine ait ifadelerinde, ref' kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime, Kur'an'da pek çok yerde derece ve mevkinin yükseltilmesi anlamındadır.²⁴ Bu durumda yükseltme, aşağıdan yukarıya doğru mekan değişikliğini ifade etmemekte, derece bakımından yüksekliği ifade etmektedir. Bu kelimenin karşıtı olarak ‘hubut’ kelimesi de, yukarıdan aşağıya doğru iniş ile birlikte, derece ve mevki bakımından aşağı olma durumunu bildirmektedir.²⁵ İsfehani, İsa'nın yükseltilmesini ifade eden bu anlatımdaki ref' ke-

22 Reşid Rıza, müfessirler ve diğeri arasında meşhur olan görüşün, Allah'ın onu ruh ve bedeni ile semaya yükselttiği şeklinde olduğunu ve bunların görüşlerini miraç hadisi delillendirdiklerini ifade eder. Rıza, Muhammed Reşid, *Tefsiru'l-Menâr*, Beyrut, 1999, 6/17; Aynı şekilde bkz. Ünal, Mehmet, “Tefsir Kaynaklarına Göre Hz. İsa'nın Ölümü, Ref'i ve Nüzulu Meselesi”, *İslâmiyât* III (2000), Sayı:4, 140.

23 İsa'nın yeryüzüne inişini konu alan çeşitli araştırmalarda da, bu ayette yer alan “teveffa” kelimesinin “ölüm” anlamına geldiği ifade edilmektedir. Bkz. Reşid Rıza, *age*, 6/17; Atay, *age*, 117-129; Fiğlalı, *age*, 250.

24 Ref' kelimesi, “Kitapta İdris'i de an. O pek doğru bir insan, bir peygamberdi. Onu üstün bir makama yücelttik” *Meryem* 19/56-57 ayetinde de mecazi bir yükseliş ifade etmektedir. Esed'e göre, yukarıdaki ayetteki “Allah onu kendi katına yüceltti” ibaresi, Hz. İsa'nın Allah'ın özel rahmeti mertebesine yükseltildiğini gösterir. Bkz. Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul, 1996, 1/177.

25 Hubut kelimesinin yukarıdan aşağıya doğru gerçek bir mekan değişikliği anlamında

limesinin “İsa’nın göğe yükseltilmesi ile birlikte, onun şeref bakımından yüceltilmesi anlamında olmasının da ihtimal dahilinde olduğunu”²⁶ belirtir. İsfehâni’nin İsa’nın yükselişi hakkındaki ikinci anlayışı, insanın evrende tabi olduğu ölüm kanunlarının sürekliliği ve istinasız işlerliği dikkate alındığında, tuharli gözükmektedir. Çünkü bu ayette yer alan anlatımlar, İsa’nın yükseltilmesinde değil, onun öldürülmediğinde odaklaşmaktadır. Bu odaklaşma, Hıristiyanların İsa’nın sonu hakkındaki kabullerini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

İsa’nın yükseltilmesinin mekan değişikliği şeklinde bir yükseltme değil de manevi bir yüceltme olması, Allah’ın peygamberlerini insanların saldırılarından koruması ilkesinden yola çıkılarak da açıklanabilir. Kavmi İbrahim’i ateşe attığında, Allah İbrahim’i ateşte yanmaktan²⁷ ve Musa’yı, Fıraun ve inkarcıların baskı ve saldırılarından korumuştur.²⁸ Aynı şekilde Hz. Muhammed, inkarcılar ile olan mücadelesi sırasında Allah tarafından desteklenmiş ve korunmuştur.²⁹ Allah’ın, elçileri hakkındaki söz konusu fiillerini dikkate alarak, İsa’nın yükseltilmesinin ayrıcalıklı bir eylem değil, Allah’ın elçilerinin tabi olduğu kanunlarına göre gerçekleşen ilahî bir eylem olduğunu söyleyebiliriz. Allah’ın elçileri hakkındaki bu fiilleri, elçilerin insanlar arasından seçilmiş bir eylemlerinde kendi adlarına hareket etmemeleri, Allah adına hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır.

İsa’nın inişi öğretisine zemin hazırlayıcı tarzda yorumlanan ref’ anlayışının ardından, iniş ile ilgili argümanlar gelmektedir. İsa’nın inişini kabul edenler, “*Q, (İsa) salihlerden olarak beşikte ve yetişkin iken insanlarla konuşacak*”³⁰ ayetindeki ifadeleri, onun yetişkinlik (kehl) halindeki olağan dışı konuşması olarak kabul etmekte ve bu konuşmayı kıyamete yakın zamandaki gelişi sırasındaki konuşması olarak yorumlamaktadırlar.³¹ Ger-

kullanıldığı ayetler için bkz. *Bakara* 2/61, 74; *Hud* 11/48. Bu kelime, Adem’in ve eşinin yaratıldıkları bahçeden (cennet) çıkarılışı bağlamında ise mecazi bir iniş ifade etmektedir. *Bakara* 2/36, 38; *A’raf* 7/24; *Tâhâ* 20/123.

26 İsfehâni, *el-Müfredât*, 291.

27 *Enbiya* 21/68-71.

28 Örneğin, Allah, Musa ve arkadaşlarına denizden yol açmış, fakat onları takip eden inkarcıları denizin sularında boğuvermiştir. (*Tâhâ* 20/ 77-79).

29 Örneğin, Allah, savaş sırasında Hz Muhammed’e yardım etmişti. “Attığın zaman sen atmadın. Fakat Allah attı” ayeti, bu yardıma işaret etmektedir. *Enfâl* 8/17.

30 *Âl-u İmrân* 3/46; Aynı şekilde bkz. *Mâide* 5/110; *Meryem* 19/27-33.

31 Ünal, *agm*, 142.

çekte bu yorum, pek çok açıdan tutarlı değildir. Birincisi; İsa'nın çocukluk çağında insanlarla olağandışı konuşması ile, onun yetişkinlik çağındaki konuşmasının olağandışı olacağı arasında ilgi kurmak güçtür. Çünkü, onun bir mucize olarak beşikte iken konuşması ile, varoluşundaki olağandışlık arasında bir ilişki vardır. Diğer bir deyişle, onun beşikte iken konuşması, onun varoluşunda insanın alışkın olmadığı kanunların gerçekleşmesi ve annesinin bu nedenle çeşitli iftirallardan arındırılmasına dönüktür. İkincisi ise; İsa'nın, kıyamete yakın olarak dünyaya ineceği kabul edilse ve onun bu dönüşü olağandışı olsa bile, bu durum, onun bu yaşantısındaki konuşmasının olağandışı olmasını gerektirmez. Çünkü İsa, bu dönüşünde farklı ontolojik kanunlara tabi olarak yaşamını sürdürmeyecek, diğer insanlarla aynı yasalara tabi olacaktır. Dolayısıyla onun yetişkinlik halindeki konuşması olağandışı değil, olsa olsa dönüşü olağandışı olmaktadır.

İsa'nın inişini kabul edenler bu görüşlerine delil olarak sundukları “*Kitab ehlinden hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce ona inanacak olmasın*”³² ifadelerini, İsa'nın dünyaya ineceği zaman ona iman etmeyecek hiçbir kitap ehli olmayacağı şekline anlamaktadırlar.³³ Halbuki bu ayette yer alan ‘ölümünden önce’ ifadesiyle, İsa'ya değil de kitap ehline işaret edilmekte ve kitap ehli olmak ile İsa'nın peygamberliğine iman etmek arasında ilişki kurulmaktadır. Bununla birlikte, bu ifadeyi “İsa'nın ölümünden önce ona inanacak olmasın” şeklinde anlayanlar, bu imanın insana fayda vermeyeceğini de ifade etmektedirler.³⁴ Bu durumda, insana fayda vermeyecek bir imanın gerekli görülmesi anlamsızdır.

İsa'nın dünyaya ineceğini kabul edenler, “*Şüphesiz ki o, kıyametin bilgisidir. Ondan hiç şüphe etmeyin ve bana uyun; Çünkü bu dosdoğru yoldur.*”³⁵ ayetindeki ‘o’ zamirini de İsa'ya raci kılarak, onun gelişini kıyamet alameti olarak kabul etmektedirler. Halbuki, bu anlatımın yer aldığı bağlam, insanlara gönderilen elçilerin ilahî mesajı anlatırken karşılaştıkları

32 Nisâ 4/159.

33 Taberî, bu anlatımdaki “ölümünden önce” ifadesindeki ölüm, İsa'nın ölümü şeklinde anlayan rivayetleri aktarmaktadır. Bununla birlikte, bu rivayetler arasında bu ifadeyi kitap ehlinin ölümünden önce şeklinde ifade eden rivayetler de mevcuttur. Bkz. Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsîr'i Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1995, 4/24-25; Ünal, *agm*, 143; Aliyyu'l-Kârî, *Şerh'u Kitâbi'l-Fıkhî'l-Ekber*, 167.

34 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4/26.

35 *Zuhruf* 43/61.

inkarcı tavırlara işaret etmekte ve daha sonra Hz. Muhammed'in bir elçi olarak insanları kendisine uymaya davet etmesine işaret etmektedir. Bu inkarcı tavırlarından ötürü, kendilerine elçi gelen diğer topluluklara azap edilmiştir. Önceki peygamberlerin gönderildiği toplumlara azap geldiği gibi, Kur'an'ın indirildiği topluma azap gelmemesinin temel şartı, peygambere itaat edilmesi, yani inkarcı tavrın terk edilerek itaatkar tavrın benimsenmesidir. Kur'an'ın kıyametin bilgisi olması, daha önce değindiğimiz gibi, hem onunla birlikte Allah-insan arasındaki sözlü iletişimin son bulması ve hem de Kur'an'ın kıyamet hakkında kesin bilgilere yer vermesiyle ilişkilidir.

İsa'nın inişi hakkında, ayetlerden çok hadisler delil olarak kullanılmaktadır.³⁶ Aslında İsa'nın ref' edilmesi de, ayetlerden çok hadisler ile delillendirilmektedir.³⁷ Kelamcıların hadis anlayışları, haberlerle sabit olan bir hükümün dinde tasdikinin gerekli olduğu şeklindedir. Bunun sonucu olarak, İsa'nın dönüşü, bu konu hakkındaki haberler ile sabit olduğundan, dinde tasdikinin vacip olduğu belirtilmiştir.³⁸ Halbuki, dinsel olarak doğrulanması vacip ve zorunlu olan inançlar (akâid), hadisler ile sabit olmaz. Bu bağlamda, İsa'nın yeryüzüne ineceğinin gerekçeleri arasında, İsa'nın Hz. Muhammed'e tabi ve onun ümmeti olmak için yaptığı dua³⁹ gösterilmektedir. Peygamberlerin geleceğe ait bu anlamda bir dua etmeleri imkansızdır. Çünkü, onların gelecek hakkındaki bilgileri vahiy ile sınırlıdır ve vahiy ile onlara bildirilmesine bağlıdır. İsa'nın kendisinden sonra gelen bir peygamberi müjdelemesi, vahiy ile kendisine bildirildiğinden ötürü gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, İsa'nın bu şekilde dua ettiği ve onun duasının içeriği bilgisine sahip olmamız, vahiy ile bize bildirilmediğinden ötürü im-

36 Hayri Kırbaoğlu, İsa'nın inişi hakkındaki hadisleri kaynak metodolojisi, iç tenkit, dış tenkit ve epistemolojik açıdan değerlendirmektedir. Kırbaoğlu, kaynak metodolojisi açısından İsa'nın inişi hakkındaki hadislerin yer aldığı kaynakların tamamen güvenilir olmadığı, dış tenkit açısından bu rivayetlerin mütevatir olmadıkları, iç tenkit açısından bu rivayetlerin İslam öncesi kaynaklardan beslenmeleri ve bilgi teorisi açısından da bu rivayetlerin tedavüle konulduğu dönemin insanlarının zihniyeti, bakış açısı ve yabancı kültürlerin etkisini yansıttığını belirtmektedir. Kırbaoğlu, M. Hayri, "Hz. İsa'yı (a.s) Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi", *İslâmiyât*, III (2000), sayı 4, 147-168.

37 İsa'nın ref' edilmesine delil olarak kullanılan hadisler ve bunların kritikleri için bkz. Kırbaoğlu, *agm*, 147-168; Fatış, Emrullah, *Kur'an'da Hz. İsa*, Kayseri 2000, 185-7.

38 Harputi, *Tenkîh*, 354.

39 İsa'nın, Hz. Muhammed'in ümmeti olmak için yaptığı dua hakkında bkz. Harputi, *age*, 354-355.

kansızdır. Fakat, elçilerin nitelikleri hakkındaki Kur'an anlatımlarını dikkate alarak, Hz. İsa'nın bu içerikte bir dua etmesinin imkansız olduğunu söylemek mümkündür. Allah'ın vahyi kendisine indirmek için insanlar arasından seçtiği elçinin, Allah'ın yaratılış ve ölüm kanunları hakkında bilgi sahibi olduğu kesindir. Dolayısıyla bu kanunların imkan vermediği bir iniş için dua etmek, elçiye ait bir nitelik olarak kabul edilmez. İsa'nın söz konusu kanunlar hakkında bilgi sahibi olması zorunlu olduğu gibi, Kur'an'ın, onu yüceltildiğini ifade eden "*seni öldürecekim, kendime yükselteceğim ve kafirlerden seni kurtaracağım*"⁴⁰ ayetinde, onun kendisinin ölümü hakkında kesin bilgi sahibi olduğu da ifade edilmiştir. İsa'nın inişini hikmet ve gerekçe yönünden haklı çıkarmak için ortaya atılan bütün bu anlatımlarda, kitlelerin kendi peygamberlerini diğer peygamberlerden üstün tutma şeklindeki psikolojileri ortaya çıkmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed'e atfedilen, "*Musa yaşamış olsaydı, bana uymasından başka çıkar yol yoktu*"⁴¹ şeklindeki hadislerde de, kitlelerin aynı psikoloji mevcuttur. Bununla birlikte bu tavır, peygamberlerden sonra gelen insanları yüceltme ve onlar arasında üstünlük sıralaması oluşturma şeklinde gelenekte yansıma bulmuştur. Bütün bu verileri dikkate alarak, sonradan kabul edilen çeşitli düşüncelere hadislerden referans bulma eğiliminin, insanları bu içerikte hadisler ortaya atmaya ittiğini söylemek mümkündür.

İsa'nın kıyamete yakın bir zamanda dünyaya ineceğini kanıtlamak için ileri sürülen argümanlar, bazı dış etkilerden dolayı bu şekilde yorumlanmıştır. Kur'an açısından İsa, insanlar arasından seçilmiş bir peygamberdir. Peygamberlik (risâlet); Allah'ın vahyi kendisine indirmek için insanlar arasından seçtiği elçinin sıfatıdır. Allah-insan ilişkisinde vahyin alıcısı olarak bir elçiye ihtiyaç olduğu gibi, vahyin tebliğ ve tebyininde de ona ihtiyaç vardır. Peygamberlerin bu niteliği, onların insanüstü niteliklere sahip olduğu ve tabi oldukları tabiat yasalarının farklı olduğu anlamına gelmemektedir. Peygamberlerden, insan tecrübesiyle izah edilemeyen ve insanın benzerini meydana getirmekte aciz kaldığı mucizeler ortaya çıkmıştır, ki mucizeler de peygamberin kendi fiilleri olmayıp Allah'ın fiilleridir. Kur'an'ın peygamberlerin bir beşer olduğu vurgusu, insanın niteliklerini bilen Tanrı-

40 *Âl-u İmrân* 3/55.

41 Bu hadisin bu bağlamda kullanıldığı kelimeler için bkz. Aliyyu'l-Kârî, *Şerh'u Kitâbi'l-Fıkhi'l-Ekber*, 167; Harputi, *age*, 354.

nın, insanları yüceltme ve onu gerçek misyonun dışına çıkarma şeklindeki davranışlarına karşı gerçek bir beyandır. Kur'an, peygamberlerin bir beşer olduğu⁴² şeklindeki ayetleri içermekle birlikte, peygamberlerden bahseden pasajlarda onların insani niteliklerini, hatta kendilerine özgü psikolojilerini zikreder. Bu bağlamda, Hz. Muhammed'in aceleciliği,⁴³ Hz. Musa'nın tedirginliği,⁴⁴ Hz. İbrahim'in metodolojik ikna yöntemlerini kullanması⁴⁵ vs Kur'an'da yer almaktadır. Hz. İsa, insanlar arasından seçilmiş kendisinden önceki elçiler gibi bir elçidir. Allah tarafından elçi olarak seçilmiş ve kendisine diğer peygamberler gibi birtakım mucizeler verilmiştir.⁴⁶ Bununla birlikte İsa'ya indirilen vahyi benimseyen Hıristiyanlar, onu, insan elçi niteliğinden çıkarıp, insan tanrı niteliğine sahip bir varlık olarak kabul etmişlerdir.

Kur'an'ın peygamberlerin bir beşer olduğu vurgusuna rağmen vahyin muhatabı olan insanlar, çoğu zaman peygamberleri yüceltmiş ve onlara insanüstü nitelikleri uygun görmüştür. Aslında, insanın bir davranış olarak benimsediği bu yüceltme psikolojisi, sadece peygamberlere özgü de değildir. Çeşitli kültürlerde yüceltilmiş ve insanüstü bir varlık olarak kabul edil-

42 *Hud* 11/27; *İsra* 17/93; *Müminûn* 23/34, 47; *Fussilet* 41/6 vd. Bu ayetlerde ve peygamberlerin beşer olduklarını vurgulayan diğer anlatımlarda, beşer kelimesi ile birlikte 'mislikum, misluna' ifadeleri kullanılmaktadır. Bu ifadeler, peygamberlerin beşer niteliklerini tekit etmektedir.

43 Kur'an, Hz. Muhammed'in insanların kendisinin tebliği ettiği dini bir an önce kabul etmeleri şeklinde aceleciliğini zikreder. Bunlar da; Bazı Kureyş ileri gelenlerine İslam'ı tebliğ ettiği bir sırada ama bir kimsenin ısrarlarına rağmen ona ilgi göstermemesi (*Abese* 80/1-10), bazı Kureyş ileri gelenlerinin İslam'ı kabul edeceklerine dair vaatleri karşısında alt tabakadan olan bazı insanları ihmal etmesi (*En'âm* 6/52) ve onun vahiy alırken benimsediği tavır (*Kıyâme* 75/16; *Tâhâ* 20/14) bağlamında zikreder.

44 Kur'an, Hz. Musa'nın tedirgin yapısına, bastonunu yere attığında yılan şeklinde olması dolayısıyla onu almaktan çekinmesi (*Tâhâ* 20/18-22), dilindeki tutukluluktan ötürü Firavun'un yanına giderken kardeşi Harun'u da yanına destekçi istemesi (*Tâhâ* 20/24-34), sihirbazlarla karşılaştığında içine korku düşmesi (*Tâhâ* 20/67) bağlamında zikreder.

45 Kur'an'ın Hz. İbrahim ile ilgili anlatımlarında, onun metodolojik ikna yöntemlerini kullanma şeklindeki niteliği öne çıkar. Hz. İbrahim'in, kendisi ile tartışan inkarcı kişiyi ikna etmek ve Allah'ın varlığını delillendirmek için güneş ve ayın doğudan gelmesini (*Bakara* 2/258), insana hiçbir fayda ve zarar verme gücüne sahip olmayan putlara tapınmanın tutarsızlığına ikna için diğer putları keserek büyük putu bırakması (*Enbiyâ* 21/58-67) ve şirk koşan bir kitleyi, Allah'a güneşi ve ayı ortak koşmanın anlamsızlığına ikna için güneşin ve ayın gelip geçiciliğini (*En'âm* 6/76-79) kullandığı görülmektedir.

46 Hz. İsa'nın elçi olarak seçilmesi ve mucizeleri için bkz. *Âl'u İmrân* 3/49; *Mâide* 5/46, 110.

miş insanlara ait mitler mevcuttur. Günümüzde de cemaat liderleri, tasavvuf önderleri, siyasi liderlerin vs. yüceltilmesine dair çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Bu psikoloji, kişilerin misyonunun diğer insanlar üzerinde etkili kılınması için onun insanüstü niteliklere bürünmüş olduğunu vurgulama ihtiyacından kaynaklanır. Bu durumda etki, kişinin misyonunda değil (mesajın bütünselliği, aklılığı, ikna ediciliği, uygulanabilirliği vs.), ondaki insanüstü niteliklerde aranmaktadır.

4. İsa'nın Dünyaya İnişi Anlayışının Ontolojik Açıdan Tahlili

İsa'nın inişinin varlık yönü üzerinde çıkarımlarda bulunmak, ancak ref'in mahiyeti bilindikten sonra mümkün olacaktır. Gerçekte, bu teoride yer alan inişin ontolojik mahiyetinden çok, ref'in ontolojik mahiyeti önemlidir. Çünkü İsa'nın yükseltilmesinin mahiyeti hakkında çeşitli anlayışlar bulunsa bile, dünyaya inişi sırasında onun ete kemiğe bürünmüş bir insan olacağı konusunda fikir ayrılıkları mevcut değildir. İsa'nın dünyaya inişini kabul edenlerin, ref'in mahiyetine ilişkin görüşleri birkaç noktada odaklaşmaktadır. Bunlardan birincisi; İsa'nın ölmediği ve dünyadaki varoluşu ile ruh ve beden olarak yükseltildiğidir.⁴⁷ Bu durumda İsa, yükseltildiği alemde dünyadaki varoluşu ile bir yaşam sürmektedir. Bununla birlikte, bu görüş, İsa'nın öldüğü fakat diriltildikten sonra bedenen veya ruhen yükseltildiği şeklinde de formüle edilmektedir. Bu durumda İsa bir beşer olarak ölüm kanunlarına tabi olmaktadır. Fakat, bu görüşlerde, önceden kabul edilen düalist insan anlayışının, diğer bir deyişle insanı ruh ve beden olarak dikkate alan ve bunu dini bir düşünce olarak kabul eden görüşlerin etkisi vardır. İkincisi; İsa'nın yükseltilmesinin gerçek olduğu, fakat bu yükseltmenin mahiyetini belirleyecek bir dayanağın olmadığıdır.⁴⁸ Üçüncüsü ise, Hz. İsa'nın bir yerde ölü olmaktan çok, ikinci gelişine dek evrenin bir yerinde yaşıyor olduğuna inanmanın daha mantıklı olacağıdır.⁴⁹

47 Bkz Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, 6/17; Ünal, *agm*, 140.

48 Harputi, İsa'nın nüzulünün mümkün olduğunu, naslar ile haber verildiğinden ötürü dine tasdikinin vacip olduğunu kabul etmekte, İsa'nın ref'inin keyfiyeti hakkında herhangi bir görüş ileri sürülemeyeceğini belirtmektedir. Ona göre, İsa'nın yükseltilmesi Hz. Muhammed'in miraca yükselişinin keyfiyeti gibi üzerinde ihtilaf edilen bir konudur. Bu nedenle de ref' ile ilgili anlayışlardan herhangi birini kabul edecek bir kanıt mevcut değildir. Harputi, *Tenkîh*, 354.

49 Mevdudî, Ebu'l-Âl'a, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İstanbul 1996, 1/430.

İsa'nın yükseltilmesinin ontolojik mahiyetini açıklamak için ileri sürülen bu anlayışların hiçbiri tutarlı değildir. İsa'nın, bedenden ayrılan ruhunun yükseltildiğinin kabul edilmesi durumunda, bunun 'yükseltme' olarak anlaşılması mümkün değildir. Çünkü, bu durumda bu yükseltmeyi diğer insanların ölümlerinden ayıran temel bir nitelik kalmayacaktır. Halbuki, bu anlayışı savunanlar açısından, İsa'nın yükseltilmesinin "ölüm" değil de "ref'" olarak isimlendirilmesi bile bu ayrımı gerekli kılmaktadır. O'nun, bedensiz bir ruh olarak dünyaya inişinin de bir anlamı olamaz. Çünkü, ruhun fiil işlemesi bir beden kullanmasıyla mümkün olmaktadır. Kelamcıların İsa'nın inişini formüle edişlerine bakıldığında, dünyaya inışı sırasında İsa'dan pek çok görev ve fiil gerçekleştirmesi beklenmektedir. Bu görev ve fiiller, bedensel varoluşa bağlıdır ve beden olmadan gerçekleştirilmesi mümkün değildir. İsa, dünyaya bedenen inecek ise, onun ruhu ya kendi bedeniyle veya başka bir bedenle ilişki kuracaktır. İsa'nın ruhunun kendi bedeniyle ilişki kurması imkansızdır. Çünkü, onun ölümünden sonra bedeni toprağa karışmakta ve onun bir parçası haline gelmektedir. Onun ruhunun kendi bedeninden başka bir bedenle ilişki kurması kabul edilirse, bu da tenasüh olur, ki kelamcılar reenkarasyon fikrine şiddetle karşı çıkmaktadırlar.

İsa'nın ruh ve beden birlikteliğiyle yükseltildiği fikri de tutarlı değildir. Çünkü, İsa'nın yükseltildiği mekan, bu alemin dışında bir mekandır. Bu mekanda İsa'nın yoğunluklu bedeni ile var olması, ruh veya emir alemi açısından tasavvur edilemez. Bu alemdeki varlıklar, yoğunluklu varlıklar değil soyut varlıklardır. Dolayısıyla bu alemi oluşturan varlıklarda maddi nitelikler aranmaz. Bu açıdan bakıldığında, Mevdudi'nin İsa'nın inışı hakkındaki düşüncesi, bu eleştirilerin dışında kalmaktadır. Fakat, onun, İsa'nın inışı hakkındaki fikrini kabul ettiğimiz durumda da, diğer bir ontolojik sorun ile karşı karşıya kalmaktayız. Bu da, İsa'nın uzun yıllar yeryüzünde gizlendiği fikrini açıklamada karşılaştığımız sıkıntılardır. Onun benimseydiği şekilde gizlenmenin, bir inanç ilkesi olarak kabul edilip imana havale edilmesiyle bu sorunun çözülmesi mümkündür. Fakat, akâid esaslarının yakini delillere dayanmasının gerekliliği ve bu fikrin de yakini bir delilden yoksun oluşu bu düşüncüyü de geçersiz kılmaktadır. Bununla birlikte, Mevdudi'de bu fikrin oluşmasında bazı faktörlerin rol oynadığını söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi, onun bu düşüncesi ref'i açıklamak yerine, bazı Hıristiyan ekollerinin İsa hakkındaki anlayışlarını ortadan kaldırmaya yöneliktir. Ona göre, "İsa'nın göğe yükseltildiği kabul edilirse, bu

düşünce, Hz. İsa'ya ilahî nitelikler atfeden Hıristiyan mezheplerinden birinin görüşü olan 'Yükselme Doktrini'ne destek olarak alınabilir. Dolayısıyla Kur'an, kendisinin reddettiği Hz. İsa'nın ilahlığı doktrinini destekleyebilecek bu tür belirsiz ve her anlama gelebilen sözler kullanmaz."⁵⁰ İkincisi ise; Bazı kişilerin evrende bir yerde ikinci gelişlerine dek yaşam sürmesini bir akâid olarak kabul eden kitlelerin var olmasıdır. Özellikle de bazı aşırı Şii ekollerde, Hz. Ali'nin ve diğer insanların ölmediği ve evrenin bir yerinde yaşam sürdüğüne dair inanışlar mevcuttur.⁵¹ Dolayısıyla, Hz. İsa'nın evrenin bir yerinde gizlendiğine dair bir görüş, kültürel arka plana daha uygun olmaktadır. Fakat bu kültürel arka planı destekleyecek dinsel argümanlar mevcut değildir.

Bir insan olarak İsa'nın ölümü ve dünyaya yeniden döneceğine ilişkin anlayışlarda, ölüm olgusu hakkındaki anlayışların derin etkisi vardır. Bu bağlamda önceki geleneklerin ve eski Yunan felsefesinin etkisi ile geliştirilmiş ölümsüzlük anlayışları, Müslüman düşüncesinde dinsel bir öğreti olarak kabul görmüş ve çeşitli ayetler bu düşünce lehinde yorumlanmıştır. İnsanı ruh ve bedenden teşekkül etmiş bir varlık olarak kabul eden kelimelerine –ki bu düşünce günümüz Müslümanının ölüm anlayışını oluşturmaktadır- ve çoğu felsefî öğretilere göre ölüm, ruhun aleti olan bedenden ayrılmasından veya onu terk etmesinden ibarettir. Ruh, ebedilik üzere yaratılmış bir varlık; beden ise tabiatı oluşturan maddelerinden geçicilik üzere yaratılmış olup, ruhun aleti konumundadır. Ruh, fiillerini gerçekleştirmek için bedeni kullanmakta, ölüm olgusunda ise bedeni terk etmektedir.

Sonuç

İsa'nın dünyaya inişi düşüncesi, Allah'ın, hiçbir insan için istisna kabul etmeyecek şekilde yarattığı tabiat kanunları ve Kur'an ayetleriyle çelişmektedir. Kur'an İsa'nın da diğer peygamberler gibi bir beşer olduğuna, ona vahy edildiğine ve Allah tarafından kendisine verilen risalet görevini yerine getirmesinden sonra öldüğüne vurgu yapmaktadır. Bu nedenle de bu

50 Mevdudi, *Tefhim*, 1/429.

51 Nâşi el-Ekber, *Mesailu'l-İmamiyye*, Beyrut, 1971, 22. Aynı şekilde, Nâşi el-Ekber, Aşırı Şii fırkalardan Keysaniyye fırkasından bir gurubun da, Muhammed el-Hanefiyye'nin ölmediği, Mekke ve Medine arasında bir yer olan 'Radva Dağı'nda gizlendiğini ileri sürdüklerini nakletmektedir. Bkz. Nâşi el-Ekber, *uğ* 26.

inanişın, çeşitli komşu kültürlerden İslam'a girdiğinde şüphe yoktur. Bununla birlikte bu inanişta, kişilerin kendi din ve inançlarını diğere din ve inançlardan üstün görme şeklinde bireysel ve toplumsal psikolojilerin etkili olması da olasıdır. Çünkü bu inanişta göre, İsa dünyaya indiğinde Hz. Muhammed'in dinine tabi olacaktır. Aynı şekilde, insanların bir kurtarıcı beklentileri de bu inanişın benimsenmesinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda mehdi ve mesih inançları, baskı ve zulümlerin toplumlarda orya çıkardığı inanişlardır. Çeşitli baskıların, toplumu oluşturan insanlarda iki olgunun gelişmesini manipüle ettiği görülmektedir. Bunlar da; kişinin veya o toplumu oluşturan fertlerin kimliklerinin gizlenmesini ifade eden *takiyye* ve kendilerini içerisinde buldukları buhranlı konumdan kurtaracak *kurtarıcı* (mehdi, mesih) beklentisidir. Bu konumdaki insanlar *takiyye* ile kendi can güvenliğini ve varlığının devamını garanti altına almaktadırlar. Dolayısıyla *takiyye*, yaşanan andaki can güvenliğini garanti eder. Kurtarıcı fikri ile de insanlar, geleceğe dönük olarak kurtuluş ümitlerini korurlar. Bu nedenle, her iki düşüncenin de Şia içerisinde zemin bulması yadırganmamalıdır. Şia, bir muhalefet fırkası olarak siyasi otorite tarafından baskılara maruz kalmış ve bu iki olguyu kullanarak asırlardır kendi varlığını devam ettirmiştir.